

Az ifjú Juhász Gyula

VÁRADI EMLÉKEK, 1908.

Juhász Gyulával az immár legendás régi Váradon, Ady Endre kedves — Páris után talán legkedvesebb — városában ismerkedtem meg 1908-ban, a Vér és arany és a Holnap felejthetetlen évében. Nekem, személyesen, felejthetetlen maradt ez a nevezetes év még mint Juhász Gyulával való találkozásom dátuma is, akiben nemcsak mély ihletű igaz poétát, hanem — ami talán még ritkább dolog — végtelenül finom és tisztalelkű embert is ismertem meg. Valakit, akinek halk, de csodásan szuggesztív poétasága mélyen gyökerezett legbelsőbb emberi mivoltában, legteljesebb és legnemesebb értelemben vett »emberségében« — amelynek sajátos és megkapó fluiduma benne rezgett nemcsak minden versében, minden írásában, hanem minden élő szavában, a legmindennapibb észrevételében, beszélgetésében is. Azaz, hogy »legmindennapibbról« Juhász Gyula esetében alig lehetett valaha szó: Ó, akármilyen közönséges dolgokról folyt is a beszéd, önkénytelenül, szinte észrevétlenül mindig elívelt, elkalandozott, elszárnyalt a tárgytól, valami igazán nem-közönségesbe, nem-mindennapiba. Gondolata (mint Babits Mihály mondja egy helyen) mindig »másfelé repült«, lelkesen, álmodozva, nosztalgikusan vagy fiatalos-diákosan (latin-diákosan) tréfálkozva, ellenállhatatlanul elragadtatva állandóan előtörő ötletei, hirtelen meglátásai és felezmélései szárnyán. Állandóan és visszavonhatatlanul abban a »másban« élt, csapongott, ujjongott némelykor és búsult gyakran, mint valami tisztább, légiesebb, fényesebb szférában.

De ekkortájt Nagyváradon ez az ideális és szubjektív szféra csodálatosképpen valahogy kitágult, életesegett, objektivizálódott: Ady-Árgyus, »az álmok királya« lángeszével és egész nagyszerű egyéniségével olyan friss és gerjedelmes új élethangulatot teremtett ott, hogy bűvkörében nemcsak az ifjú Holnapos gárda, hanem úgyszólván az egész nagyváradai magyar értelmiség is kezdett az irodalomban és más szellemi törekvésekben valami komolyat, pozitívabbat is látni és érezni pusztá fiatalos ábrándnál vagy hiú intellektuális játéknál. Ebbe a serkentően izgalmas légkörbe került

bele, Szegedről jövet, ahol mindaddig csak magányosan szövögette sarjadó költői álmait, az ifjú Juhász Gyula. Itt aztán ezek az ő álmai, egészen spontánul és természetszerűen, beleszövődtek egy induló, alakuló, élénken fel-felhullámzó szélesebb irodalmi mozgalomba, amely őket úgyszólván először hozta teljes világos napfényre, de amely maga is már az első pillanattól egy sajátosan finom, új árnyalatot és csillámot is kapott tőlük. A Holnap csoport együttes fizionómiájának egy lényegesen és különösen vonzó vonását határozottan Juhász Gyula adta — és az ő magas költői kvalitásának valóban nem utolsó bizonyossága éppen az, hogy abban a »legszebb brigádban« (Emőd Tamás szavai), amelynek élén Ady Endre és Babits Mihály tündököltek, mindjárt ilyen helyet tudott elfoglalni. Juhász Gyula akkor természetesen korántsem mint valami irodalmi homo-novus jelent meg Váradon; néhány »A hét«-ben és egyéb folyóiratban vagy napilapban megjelent verse, cikke, kritikája révén neve — legalább irodalmi körökben — már jólismert és jóhangzású volt. Azonkívül persze hozott magával dús szellemi poggyászt számos, még kiadatlan kéziratában is, de még sokkal inkább bámulatos élő tudásában, erudíciójában és gazdag lelki műveltségében. Mégis első, igazán számottevő döntő sikerei csak ott a Kőrös partján, a Holnap városában érlelődtek, valósultak meg.

Ott, pályájának talán legszebb fokán találkoztam tehát vele én is. Finom és élénk szellemű, derűslelkű, olykor-olykor ugyan hirtelen, meglepően elkomolyodó, elmélázó, de alapjában véve spirituálisan vigkedélyű embert ismertem meg benne; mondhatnám, szinte boldog embert. Valakit, aki lényegében nagyon elűtött az örökké lázasan sürgő-forgó, hangosan vidám váradai világtól, de aki úgy látszik épp ezért, az ellentétek vonzódása következtében, mihamar olyan jól belefészkelődött az új környezetbe és új életritmusba. Finom sötét sziluetje (majdnem mindig egyszerű sötétszürke vagy épp fekete ruhát viselt), valahogy kiegészítőleg beleilleszkedett Várad napos, nagyvárosias tarkaságába, és keskeny, sápadt, paposan simára-borotvált arca (ami akkoriban még nem volt általános divat, de hát Gyula a Premonstreiek gimnáziumában tanárkodott!) olyan különösen és megkapóan vált ki a többi körülötte forgolódó fiatal bohém, költő, művész, újságíró élénkebb, világiasabb, művészibb vagy épp világfiasabb fizionómiái közül is. Ennek a felejthetetlen fakult elefántcsont színű arcnak fő varázsa mégis két nagy, csodásan szelíd, nedves fényű, fekete olajbogyóra emlékeztető szemében volt, melynek pupilláját alig lehetett megkülönböztetni majdnem ugyanolyan sötét szivárványhártyájától. És ennek a szuggesztív, komoly pillanataiban szinte szomorú arcnak erős, húsos ajkai gyakran meleg, szívélyes, még ironiájában is jóságos, békülékeny mosolyra tágultak. Mert abban az időben Juhász Gyula homlokán még csak ritkán és futó-

lag suhant át egyike ama sötét felhőknek, amelyek később oly tragikusan borultak össze feje fölött. Abban az időben olyan rajongó hittel és lángoló meggyőződéssel tudott beszélni a »hellén derúról«, Horatius bortól, bölcsességtől és nemes római büszkeségtől áradó poéziséről, vagy a reneszánsz hősie és mámoros »életigenléséről«. Gyönyörűen tudott lelkesedni. Es annyi dolog volt, annyi »szép minden« amiért lelkesedett: a mitológia, a történelem és a modern világ halhatatlan alakjaiért, a klasszikus és a modern költészet és művészet nagy alkotásaiért és szent helyeiért, Athénért, Rómáért, Firenzéért, Párisért. Különösen és mindenekelőtt Párisért, Baudelaire, Flaubert, Verlaine, Rimbaud, Samain, Anatole France, Puvis de Chavannes, Rodin, Bergson, Anne de Noailles Párisáért, amelyet akkor Ady Endre olyan varázslatosan tárt fel és világított meg előttünk mámorító verseiben, de baráti beszélgetésekben is. Ady Endre Párisa! Akkor mi is valahogy benne éltünk, barangoltunk boldogan és szinte otthonosan, — bár akkortájt valójában sem Gyula, sem szerény magam még nem kerültünk volt nyugatabbra Budapestnél. De a »Páris az én Bakonynom«, »Egy párisi hajnalom«, »A Gare de l' Est-en«, vagy a »Párisban járt az Ősz« szárnyain akárhányszor könnyűszerrel átröppenünk a Szajna partjára. Elvégre Babits Mihály is csak szerény, kis vidéki legénylakásán álmodta és énekelte meg csodásan zengő himnuszát a »Messze szöke Szajna partján feketéllő híres városról«.

Nem véletlenül említettem itt Babits Mihályt. Közte és Juhász Gyula között mély emberi és egyúttal fontos, irodalomtörténeti hatású kapcsolat is volt. Még Budapesten, mint filozopterek kötöttek barátságot, s ez azután sem szakadt meg, amikor mint fiatal tanárok mindketten elkerültek a fővárosból — az egyik Fogarasra, a másik Szegedre —, hanem lelkesen erősödött fiatalospoétás, rajongó és tudós levelezésükben. Mindkettő poeta doctus és mélyen magányos ember, mintegy szükségszerűen tárták fel hát egymásnak, hévvel, hittel, gyönyörűen fejlődő, gazdagodó gondolatvilágukat, amelynek akkor még — különösen az ifjú korban teljesen remetelelkű és pesszimista Babits — alig reméltek »kívül« is találhatni valaki megértőt. Küldözgették egymásnak baráti bírálatra új verseiket — amelyek után rövid pár év múlva nyilvánosságra kerülve, annyi őszinte bámulatot és lelkesedést váltottak ki rohamosan gyarapodó olvasóikból.

Babits Mihály verseit Juhász Gyula hozta először nyilvánosságra, amennyiben már »nyilvánosságnak« lehet nevezni azt a néhány fiatal nagyváradi író, költő, akik elsőkül hallották őket tőle ott, az Emke kávéház híres újságíróasztalánál, vagy valami napsütötte tavaszi délutánon, a Kőröspart egy padján. Ez a Kő-

röspart egyetlen hosszú öreg fasor, kis folyómenti parkkal, amelynek abban az évadban nyíló különös, sápadt-lilás és rózsaszínű virágai valami kábítóan édes illatot árasztottak. Gyula sajátosan szuggesztív, skandáló, elringató recitálásában csodásan csengett, zengett és ellenállhatatlanul lelkünkbe hatolt a Babits-versek titokzatos varázsa. Hallgattuk őket ámulattal, visszafojtott lélegzettel — és (talán megbocsátható hiúsággal) mindannyian valamiképp az új nagy költő fölfedezőinek éreztük magunkat. Juhász Gyula persze tényleg az volt, csalhatatlan finom ízlésével és nemes, önzetlen baráti szívével. Mikor azután szóba került az első Holnap-antológia megjelentetése, megint Gyula volt az, aki mindnyájunk kérésére rábeszélte, rávette Babitsot, hogy álljon a Holnaposok közé és küldje el néhány versét antológiájuk részére. Babits Mihály tehát mint Holnapos jelent meg, hirtelen, váratlan a magyar Heliokonon és a Holnap jegyében indult nagyszerű, dicsőséges útjára. A Nyugat csak ezután, mint már beérkezett nagy modern költőt vonta magához. És hogy a dolog ily módon alakult, abban döntő szerepe volt Juhász Gyulának. Nekem örök drága emlékem marad, hogy Juhász Gyula szájából hallhattam, és Babits Mihály eredeti ceruzás kézírataiból olvashattam először »A Golgotai csárdát«, a »Vérivó leányokat«, a »Párist«, az »Emléksorokat egy régi bécsi uszodához«...

Juhász Gyula váradi éveibe esik életének az a nevezetes fejezete is, amelynek címe: Anna. Egy fejezet, amely lényegében csak a költő életével fejeződött be, és amelynek bús és fenséges témája holtaiglan zengett lírájában, mind búsabban és fenségesebben. Mert valóban bús és fenséges volt ez a szerelem mindannak ellenére, amit akkor és későbbben is beszéltek és írtak róla. Az egész eset nagyon kényes, komplikált, bizonyos tekintetben talán kínos is volt — és így érthető, hogy az őszintén aggódó, de talán túlságosan józanul, túlságosan hamar ítélő barátok úgy találták, hogy Gyulát mindenképpen »észre kell téríteni«, »kimenteni ebből a bolond kalandból«, »meg kell menteni ettől az őt csak kiaknázó, kompromittáló és belőle gúnyt űző nőtől.« Ennyire súlyos persze nem volt az ügy, bár kívülről és rideg-józanul nézve egészében valahogy mégis megérdemelte, hogy »bolond kaland«-nak tekintésék. Gyula egészen tisztán látta, érezte mindezt; tudta egészen jól és elméletben meg is engedte, hogy aggódó barátainak objektíve és reális szempontból esetleg igazuk van, de ő a saját szubjektív érzését, rajongását, mámorát tudatosan és eltökélten fölébe helyezte minden »realitásnak« és »objektív igazságnak« (amelyekről különben is mindig csak mosolygó skepszissel beszélt — ezért tettem őket itt én is idézőjelbe) és valami szelíd, de törhetetlen

konoksággal visszautasítván minden ellenvetést, boldogtalan-boldogán szerette, imádkozta Annát.

Mi akkor nem tudtuk megérteni barátunknak ezt a rajongását, és magunk között mindig újból csak azt a naívu rationális kérdést feszegettük, hogy ugyan mivel érdemelte meg az a nő ennek a finomlelkű és magasműveltségű embernek szerelmét? mivel tudta őt ennyire megigézni? Erre a kérdésre persze nem találtunk feleletet, aminthogy Annában valóban nehezen lehetett volna valami igazi »érdemet« felfedezni, azon az egyen kívül, hogy csinos volt. Korántsem valami tiszta, klasszikus vonású szépség, de határozottan csinos és vonzó, fiatal, szinte nyers üdeségében. Hamvasan friss, rózsás arcával, nedvesfényű és kissé borús, zöldes szemével, húsos, érzéki ajkaival és magasra fésült sűrű, finoman göndörödő hamvasszőke hajával, de különösen magas, nyúlánk természetével valóban nem közönséges megjelenésű volt. Az emberek önkénytelenül is utána fordultak, ha, mindig sietve, hosszú, szinte férfias léptekkel végiglejtett a főutcán, átvágott a régi Bémer-téren. Szegény leány volt, színész, szerény szerepkörű és kevés kilátással, hogy valaha is primadonnasorba emelkedjék, és, ami a legrosszabb, teljes tudatában ennek a helyzetének, sorsának. Sovány gázsijából persze nem telett sem rendes ruhára, sem rendes életmódra és így — elvégre mégis »művész« aki nem járhatott, nem élhetett akárhogyan — azon a módon pótolta a hiányt, ami egy ilyen szemrevaló és egyedülálló fiatal nőnek a legalkalmasabbnak, vagy épp egyedül lehetőknek látszott. Valami nem éppen nagystílusú vidéki félvilági hölgyféle lett belőle, — hisz gavallérjai között, sajnos, egyetlen bőkezű gróf vagy milliomos sem akadt. Életviszonyai és az általuk elkerülhetetlenül előidézett szóbeszéd, pletykák, nyomasztóan hatottak Anna már amúgy sem szerencsés heves természetére. Mintha állandóan valami maró keserűség és csak nehezen visszafojtott lappangó düh gyötörték volna. Majdnem mindig kedvetlenül, fájdalmas-dacosan nézett a világba, és csak nagyritkán suhant el ajkai közül egy árva tárgyaltalan mosoly. Viszont — mint beszélték — gyakran erőt vett rajta az indulat és vadul kitört belőle a szitkozódó, sikoltozó harag.

Juhász Gyulára már az első pillanattól kezdve mély benyomást tett — ami persze jómagára, legalább egyelőre, nem nagyon hatott vissza. Mégsem utasította el a különös új hódolót; talán mivel hízelt hiúságának, hogy az ismert főgimnáziumi tanárral és már jónévi íróval-költővel együtt mutatkozhatott a világ előtt. De valószínűleg valami mélyebb, komolyabb okból is: Gyula volt valóban az első férfi, aki őszinte vonzalommal és tisztelettel közeledett hozzája. Egy alkalommal, estefelé, ott ültek együtt az Emke kávéház előtt (Gyula sohasem hozta Annát a közös bohémasztalhoz; ha vele volt, mindig elkülönült tőlünk; összes barátai

közül csak engem mutatott be Annának). Gyula meglátván engem, már messziről nyájasan intett, hogy jöjjenek hozzájuk. Melléjük ültem. Anna komolyan és röviden viszonzotta köszönésemet, azután elhallgatott. Erre Gyula, hogy mégis megindítsa valahogy a társalgást, szelíd mosolygó iróniával, talán kissé zavartan is, jelenteni nekem: »Hja, itt nagy kritika volt« — és rámutat három keskeny papírlapra, ami ott feküdt a márványasztalon, az adriaszemek mellett. Legújabb három verse volt. Elolvastam őket abban a sorrendben, ahogy Anna nyújtotta őket felém. Mind a három szerelmi vers Annához szólt; a harmadikban valami merészebb, izzóbb szenvedélyes lendület. Anna felémfordult és mély, kissé fátyolozott hangján változatlanul komolyan, szinte szigorúan mondta: »A harmadik nekem nem tetszik; a két első jó« — és mivel Gyula erre kedves, komikus megadással vonogatta a vállát, még komolyabban odaszólt neki: »Gyula, igazán nem jó; írjon (mindig magázták egymást) csak olyanokat, amilyen a két első.« És Gyula erre már minden irónia nélkül szelíden bólintott, hogy: »Rendben«.

Amikor ezt a beszélgetést később elmondtam barátainknak, mindannyian hangosan felkacagtak és néhány nagyon drasztikus észrevétellel illették Anna viselkedését, »arcátlan mókázását«. Nem tudtam velük megérteni, mert akkor nekem már úgy tűnt, hogy voltaképpen két Anna él: az akit városszerte ismernek, és az, akit egyedül Gyula ismert, akiben ő az egyetlen, az »igazit« látta, míg az a másik egyszerűen nem is létezett számára. Ami pedig a »mókázást« illeti, arról sem hiszem, hogy éppen »mókázás« volt, vagy legalább is nem rosszhiszemű mókázás, ámitás: A szegény leány is valahogy ösztönösen megérezte annak a ritka — és előtte mindaddig teljesen ismeretlen — szerelemnek az értékét, amelynek véletlenül tárgyává lett, rájöhett valahogy arra, hogy Gyula mit akart benne látni és szereti — és megjátszotta neki ezt az annyira óhajtott alakot; már amennyire szerény színészi tehetségével tudta. Ezen az alapon magyarázható talán az az annakidején baráti körünkben sokat pertraktált tény is, hogy szerelmük mindvégig plátói maradt. Anna mindenestre elég furcsa logikával, úgy vélte talán legjobban meggyőzni — és megtisztelni — rajongó költőjét, hogy éppen neki semmiképp sem akart kedvese lenni. Maga Gyula minden bizonnal hitte, szenvedve is hitte, hogy Anna viselkedésének iránta mégis ez, vagy ilyen fajta volt a legbensőbb indítóoka — hitte, mivel hitt az emberben:

»Ó ember, én hiszek tebenned,
Ó ember, mint szeretlek én...«

— ez a legszentebb áhitattal rezgő két sor valóban vezéreszméje Juhász Gyula szegény szomorú szerelmének, egész életének és egész költészetének.